Dordrecht Ondergronds 46

46 Dordrecht Ondergronds Scheffersplein

Ruimtelijke Realisatie /
Archeologie

Gemeente Dordrecht
Spuiboulevard 300
Postbus 8
3300 AA Dordrecht
www.dordrecht.nl/archeologie

DORDRECHT

Scheffersplein
Gemeente Dordrecht

Een archeologische begeleiding
en boringen

M.C. Dorst

Dordrecht Ondergronds 46

Gemeente Dordrecht, Scheffersplein

Een archeologische begeleiding en boringen

M.C. Dorst

2013

Gemeente Dordrecht
Stadsontwikkeling/Ruimtelijke Realisatie/Archeologie

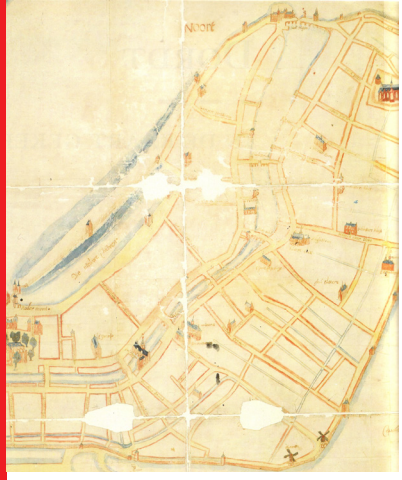

Colofon

ISSN:	1876-2379
Tekst:	M.C. Dorst
Inhoudelijke toetsing:	J. Hoevenberg
Redactie:	D.B.S. Paalman
Afbeeldingen:	Gemeente Dordrecht, Ruimtelijke Realisatie/Archeologie, tenzij anders vermeld.
Vormgeving:	D.B.S. Paalman
Drukwerk:	Drukkerij RAD
Uitgave:	Gemeente Dordrecht, november 2013

Gemeente Dordrecht
Sector Stadsontwikkeling / Ruimtelijke Realisatie / Team Archeologie
P: Postbus 8, 3300 AA Dordrecht
T: (078) 7708223
E: monarch@dordrecht.nl
W: www.dordrecht.nl/archeologie.nl

© Gemeente Dordrecht, 2013
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.

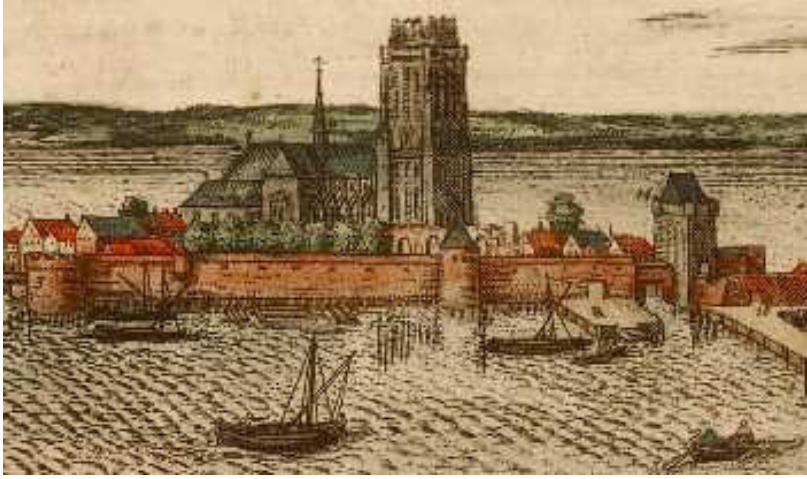

Inhoud

1 Inleiding 5

1.1 Onderzoekskader 5

1.2 Administratieve gegevens 6

2. Gegevens onderzoeksgebied 7

2.1 Plan- en onderzoeksgebied en huidig grondgebruik 7

2.2 Uitgevoerde werkzaamheden 7

3. Resultaten vooronderzoek 9

3.1 Archeologische verwachting 12

4. Doel en vraagstellingen 13

5. Veldonderzoek 15

5.1 Methoden 15

5.2. Onderzoeksresultaten 15

5.2.1 Bodemopbouw 15

5.2.2 Archeologie 18

6. Conclusies 21

Literatuur 22

Begrippen en afkortingen 23

Bijlage 1: Boorgegevens 24

1 Inleiding

1.1 Onderzoekskader

In opdracht van Joulz is binnen het plangebied 'Scheffersplein' door de afdeling Ruimtelijke Realisatie/Archeologie van de gemeente Dordrecht een archeologisch onderzoek uitgevoerd. Binnen dit plangebied moest een sleuf worden gegraven voor een nieuw kabeltracé dat via de Kolfstraat, het Scheffersplein en De Waag loopt. De werkzaamheden vonden plaats in de middeleeuwse stadskern van Dordrecht en het tracé doorsnijdt de twee oudste bewoningslinten van de stad: de Voorstraat/Voorstraatshaven en de Groenmarkt/Wijnstraat. Daarmee zijn de graafwerkzaamheden op de locatie onderzoeksplichtig, archeologische waarden uit de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd kunnen aanwezig zijn vanaf 0,4 meter onder het maaiveld. Om te voorkomen dat er behoudenswaardige resten ongedocumenteerd vernietigd zouden worden, is het graafwerk archeologisch begeleid.

Dit rapport beschrijft de resultaten van het veldonderzoek. Naast het documenteren van enkele bebouwingsresten uit de 18e - 19e eeuw is ook de bodemopbouw op de locatie vastgesteld. Het gaat hierbij om ophogingspakketten vanaf circa de 11e eeuw.

In hoofdstuk 2 zijn de gegevens van het plan- en onderzoeksgebied en de resultaten van het bureauonderzoek vermeld. In hoofdstuk 3 zijn de doelstelling en vraagstellingen geformuleerd en in hoofdstuk 4 zijn de onderzoekmethoden en de resultaten van het veldwerk beschreven. Ten slotte zijn in hoofdstuk 5 een samenvatting met conclusies van het onderzoek verwoord.

1.2 Administratieve gegevens

Type onderzoek	Archeologische begeleiding conform opgraven en boringen
Gemeentelijke projectcode	1304
ARCHIS Onderzoeksmelding	57229
ARCHIS vondstmeldingsnr.	422772
Archeologische periode	Middeleeuwen tot Nieuwe Tijd
Datum veldonderzoek	29 augustus – 4 september 2013
Wijk	Historische stadskern
Straat	Kolfstraat-Scheffersplein-De Waag
Gemeente	Dordrecht
Provincie	Zuid-Holland
Kaartblad	38C
RD-coördinaten (zuid) (noord)	105.391 / 425.400 105.328 / 425.477
Opdrachtgever	Joulz, vestiging ZHZ
Uitvoerder(s)	Gemeente Dordrecht, Sector Stadsontwikkeling, afdeling Ruimtelijke Realisatie/Archeologie
Autorisatie rapport	mevr. J. Hoevenberg (senior archeoloog)
Bevoegde overheid	Gemeente Dordrecht
Digitale archivering	Archief Ruimtelijke Realisatie/archeologie (www.dordrecht.nl/archeologie) / e-depot Nederlandse Archeologie (http://www.dans.knaw.nl)
Analoge deponering	Archief Ruimtelijke Realisatie/archeologie en het Stadsdepot Dordrecht

2. Gegevens onderzoeksgebied

2.1 Plan- en onderzoeksgebied en huidig grondgebruik

Het plangebied is gelegen in het historische centrum van Dordrecht (afb. 1). Het betreft een kabeltracé dat loopt vanuit de Kolfstraat via het Scheffersplein door De Waag (afb. 2). Het tracé heeft een lengte van 100 m, waarvan het zuidelijk deel met een lengte van 50 is aangewezen als onderzoeksplichtig. Dit is het onderzoeksgebied.

Afb. 1. Ligging van het plan- en onderzoeksgebied in de binnenstad van Dordrecht (rood).

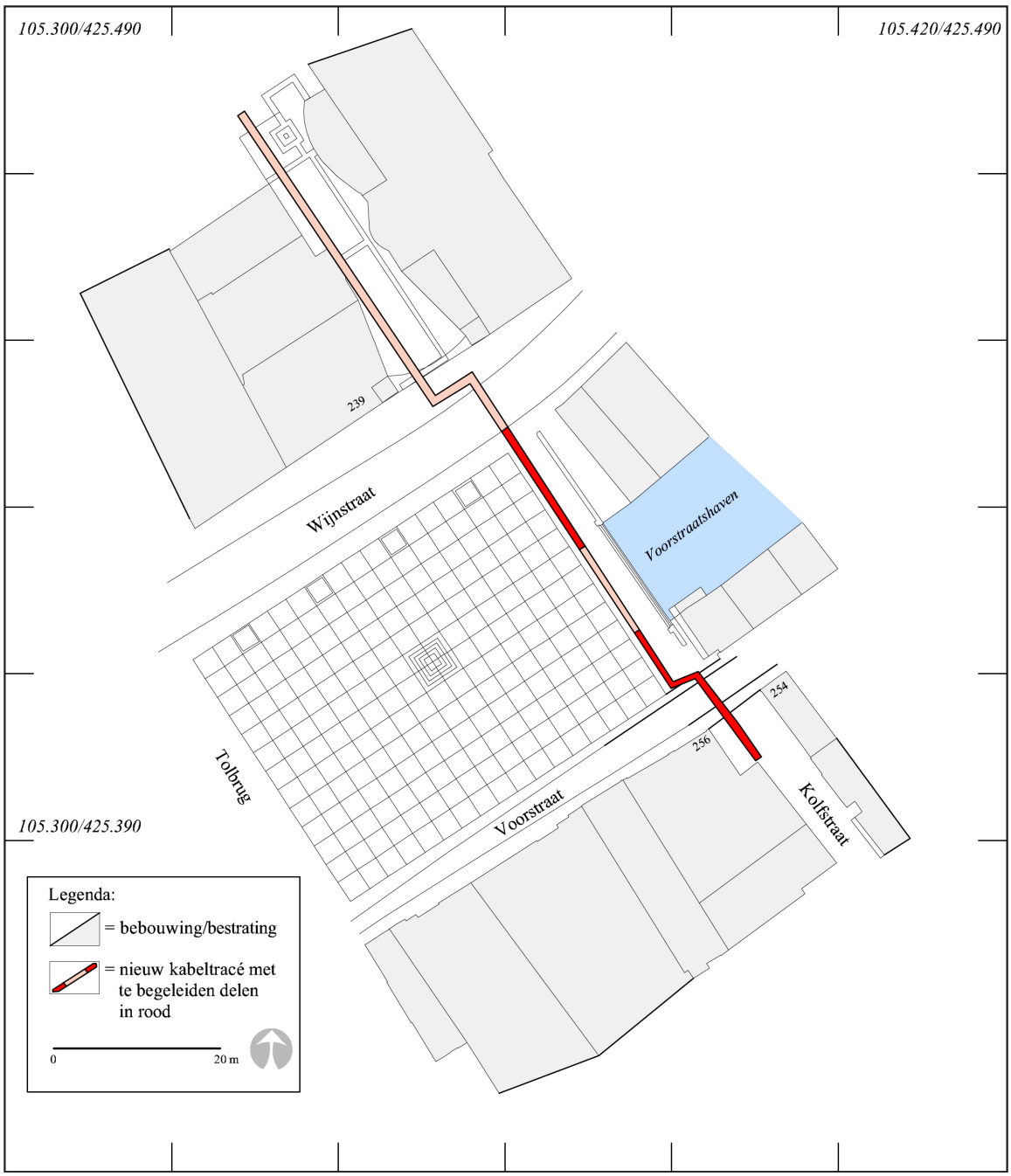

Afb. 2. Ligging van het onderzoeksgebied in detail (rood).

2.2 Uitgevoerde werkzaamheden

Voor de aanleg van een nieuwe elektriciteitskabel zijn graafwerkzaamheden uitgevoerd. Hiervoor is een sleuf gegraven met een lengte van 100 m, een breedte van 1 m en een diepte van 1 m.

3. Resultaten vooronderzoek

Het kabeltracé staat haaks op de twee oudste bewoningsassen van Dordrecht, de Voorstraat en de Wijnstraat. De eerste bewoners zouden zich gedurende de 11e of 12e eeuw gevestigd hebben op de oevers van de rivier de Thure(drith). Deze watergang kan zowel een inbraak van de Merwede zijn geweest alsook een veenafwateringsrivier. De Thure(drith) was zeer waarschijnlijk de voorloper van de huidige Voorstraatshaven en de eerste bewoners van de oeverwallen hebben deze rivier in gebruik genomen als haven. Het gebied ten zuiden en oosten van de haven werd landzijde genoemd, het gebied ten noorden en westen van de haven heette poortzijde[1]
De zuidelijke oeverwal ter hoogte van de Voorstraat was de westelijke grens van de 13e – eeuwse Grote Waard en hierop is dieper gelegen een dik pakket ophogingen aanwezig. Het is niet bekend of hier in oorsprong sprake is van een dijk of dat het een lint was van aan elkaar gegroeide woonheuvels. De Voorstraat wordt aan het eind van de 12e eeuw voor het eerst genoemd. De bewoning zal bestaan hebben uit een lintbebouwing op het hoogste deel van de (opgehoogde) oeverwal, met daar voorlangs de Voorstraat, die tevens als laad- en loskade zal hebben gediend. De haaks hierop staande Kolfstraat wordt voor het eerst genoemd in 1312, toen deze nog 's Matthys stege heette.[2] Van de oudste bewoning is archeologisch vrijwel niets bekend.

Vanaf het midden van de 13e en het begin van de 14e eeuw verschenen aan de Voorstraat en de Wijnstraat de eerste bakstenen huizen. Deze worden bewoond door de stedelijke elite, waaronder rijke kooplieden en stedelijke bestuurders. Archeologische onderzoeken aan de Voorstraat 244 en 252-254 hebben aangetoond dat de resten van deze oudste stenen bebouwing direct onder het maaiveld aanwezig kunnen zijn.[3]
De grote bakstenen huizen aan de Wijnstraat zouden met name zijn gebouwd in opdracht van de vele wijnhandelaren die zich hier vestigden. In 1203 wordt de Wijnstraat aangeduid als 'novo dicho', waarmee aangegeven wordt dat hier waarschijnlijk[4] sprake is van een dijk.

De oudst bekende historische bronnen betreffen geschreven documenten uit de 16e eeuw en kaartmateriaal. Onder andere op een kaart van Janssonius uit 1581 is de bebouwingssituatie in het plangebied te zien (afb. 3).

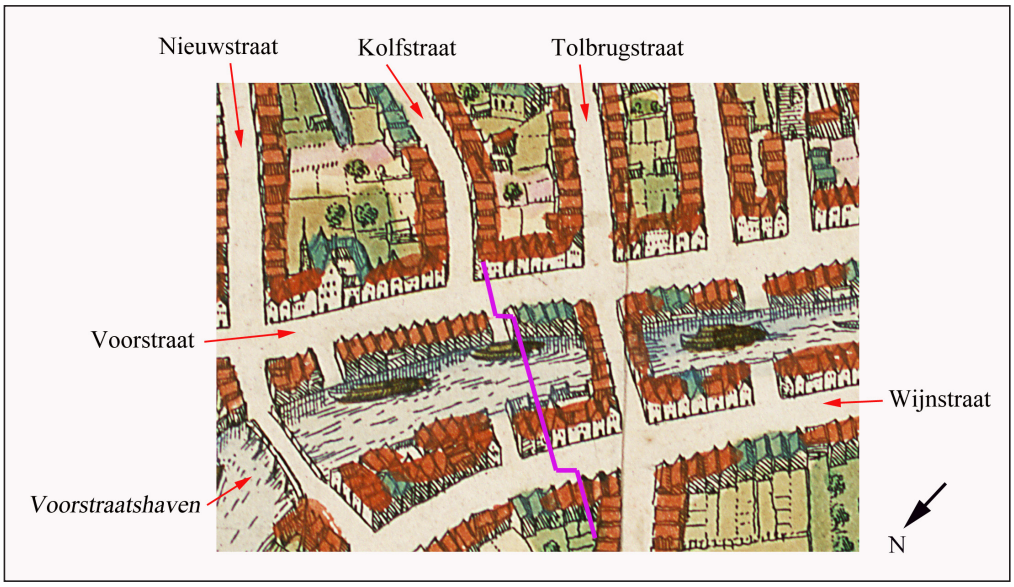

Afb. 3. Het kabeltracé bij benadering weergegeven op een uitsnede van een kaart van Janssonius uit 1581 (paars). Op de kaart is alle vermoedelijk middeleeuwse bebouwing nog aanwezig.

1 Poort verwijst hier naar *portus* (haven).
2 Van Baarsel 1992, 62-62.
3 Dorst 2011 en 2013 (in prep.).
4 Het is niet bekend of hier in oorsprong sprake is van een dijk die in één keer doelbewust is aangelegd of dat het een lint was van aan elkaar gegroeide woonheuvels.

Het kabeltracé doorsnijdt de toenmalige bebouwing aan de Voorstraat en Wijnstraat. Deze bebouwing is op verschillende momenten in het verleden gesloopt.
Op het beginpunt van het tracé, op de hoek Voorstraat-Kolfstraat, stond een groot huis. Dit kan, gezien de bebouwingsgeschiedenis van de Voorstraat, dateren vanaf het eind van de 13e eeuw. Het huis is rond het midden van de jaren ’60 van de vorige eeuw gesloopt (afb. 6). Ook aan de havenkant stonden waarschijnlijk huizen, die mogelijk dateren uit de 14e eeuw. Deze kunnen, net als een aantal huizen langs de haven aan de poortzijde, in 1590 zijn gesloopt om plaats te maken voor het marktveld (afb. 4). Het kabeltracé loopt waarschijnlijk over de locatie van een 14e –eeuws huis dat voor de aanleg van het marktveld in 1590 is gesloopt. Het gaat om het woonhuis De Nesse, dat tot de sloop ervan in gebruik was als Stadswaag.[5]

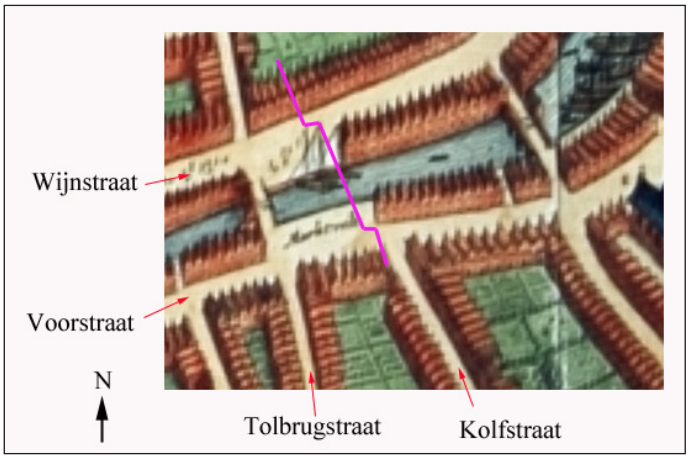

Afb. 4. Het kabeltracé bij benadering weergegeven op een uitsnede van een kaart van Blaeu uit 1652 (paars). Op de kaart is te zien dat de bebouwing aan beide zijden van de haven is gesloopt. Het lege gebied is aan de landzijde aangegeven met de nieuwe functie, namelijk “marktvelt”.

Deze situatie, waarin er sprake is van een open kade die in gebruik is als marktveld, is goed te zien op een tekening van A. Schouman uit 1744 (afb. 5).

Afb. 5. Tekening (A. Schouman, 1744) van het huidige Scheffersplein, gezien vanaf de Voorstraat. Links op de voorgrond is een deel van de vleeshal te zien met daarachter, aan de Groenmarkt, de huizen Scharlaken, Leeuwensteyn, den Asijnhoff (met een in 1744 al een zeldzame, typisch middeleeuwse houten gevel) en Blijenburg (ook wel het Reuzenhuis genoemd) (Regionaal Archief Dordrecht, inventarisnr. 551_35148).

5 Persoonlijke communicatie dhr. K. Sigmond.

In het midden van de 19e eeuw wordt de haven overkluisd en ontstaat er een plein dat in eerste instantie ‘de Beurs’ heette en daarna het Scheffersplein (afb. 6 en 7).

Afb. 6. Het plein ‘de Beurs’ in 1857, op de overkluisde Voorstraatshaven, gezien vanuit de Groenmarkt in de richting van de Voorstraat (Regionaal Archief Dordrecht, inventarisnr. 551_35169).

Afb. 7. Het Scheffersplein tussen 1900 en 1920, gezien vanuit de Groenmarkt in de richting van de Voorstraat. Het roodomlijnde huis is rond 1960 gesloopt. Hier ligt de aansluiting van de nieuwe elektriciteitskabel op een bestaand traject (Regionaal Archief Dordrecht, inventarisnr. 556_1571).

3.1 Archeologische verwachting

In het onderzoeksgebied kunnen bouwresten aanwezig zijn van de middeleeuwse en postmiddeleeuwse bebouwing die hier heeft gestaan. Op de locatie hoek Voorstraat-Kolfstraat gaat het om een woonhuis dat van oorsprong middeleeuws kan zijn en rond 1960 is gesloopt. Aan weerszijden van de haven kunnen bouwresten aanwezig zijn van (middeleeuwse) huizen die in 1590 zijn gesloopt, bij de aanleg van het marktveld.
De diepteligging van (eventuele) resten is onbekend. Langs de haven kunnen ook ophogingen en straatniveaus aanwezig zijn van de markt die hier tot de aanleg van de overkluizing was. De diepere ondergrond zal tot grote diepte bestaan uit ophogingen, die mogelijk deel hebben uitgemaakt van de bedijking van de Grote Waard. De dikte en maximale ouderdom van deze ophogingen in het onderzoeksgebied zijn onbekend.

4. Doel en vraagstellingen

Het doel van het veldwerk was het documenteren van bewoningssporen die door de graafwerkzaamheden zouden worden verstoord. Daarnaast is de bodemopbouw in het onderzoeksgebied gedocumenteerd.

Voor het veldwerk zijn de volgende vraagstellingen geformuleerd[6]:

1. Hoe is de bodemopbouw in het onderzoeksgebied? Wat is de dikte van het ophogingspakket (de dijken) onder de Wijnstraat en de Voorstraat? Is er een fasering te onderscheiden en wat zijn hiervan de mogelijke dateringen? Is het mogelijk de breedte van de middeleeuwse Thure(drith) te bepalen?

2. Zijn er (nog) bewoningssporen in de ondergrond aanwezig? Zo ja, wat is de aard en datering van deze resten? Komen de veldgegevens overeen met historische informatie op kaarten en geschreven bronnen?

6 Zoals geformuleerd in het, door de bevoegde overheid goedgekeurde, Plan van Aanpak.

5. Veldonderzoek

5.1 Methoden

Het archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden tussen 29 augustus en 4 september 2013. Het bestond uit het begeleiden van de graafwerkzaamheden tot ca. 1 m – mv en het plaatsen van negen handmatige boringen (afb. 8). De boringen zijn doorgezet tot in de onverstoorde, natuurlijke ondergrond, tot een maximum van 8,1 m – straatniveau.

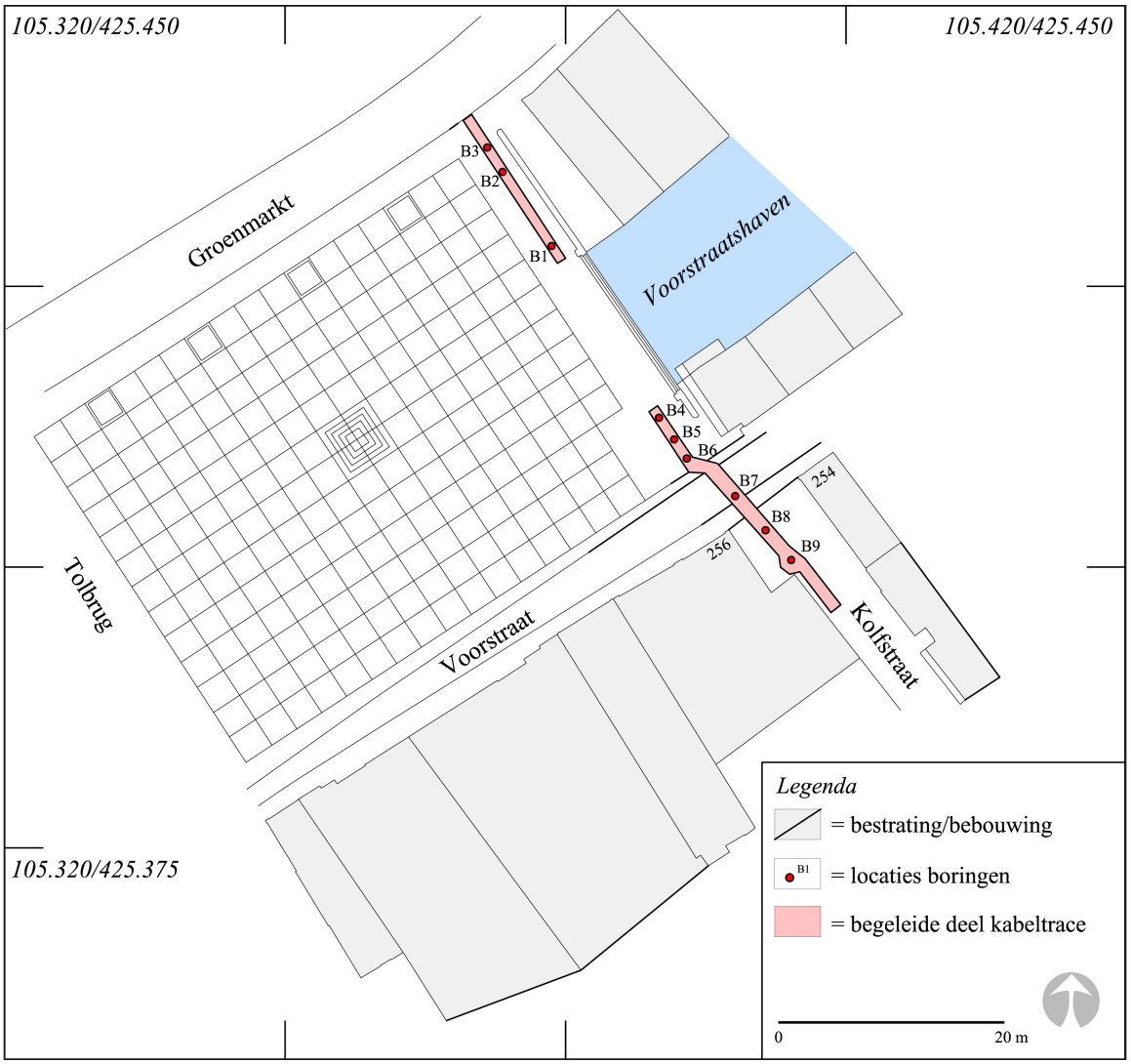

Afb. 8. Het begeleide deel van het kabeltracé en de locaties van de grondboringen.

5.2. Onderzoeksresultaten

Hieronder wordt eerst de bodemopbouw besproken, gevolgd door de aangetroffen archeologische bewoningssporen.

5.2.1 Bodemopbouw

De bodemopbouw is tot maximaal 8,1 m –mv bepaald door middel van het begeleiden van de graafwerkzaamheden voor de kabelsleuf en aanvullende grondboringen. De bodem dieper dan 1 m – mv is gedocumenteerd door middel van negen handmatige gutsboringen[7] die zijn gezet in het midden van de kabelsleuf (afb. 8, 9). De aangetroffen bodemafzettingen zijn in te delen in zeven lithostratigrafische eenheden (Bijlage 1, afb. 9).

7 Diameter 3 cm.

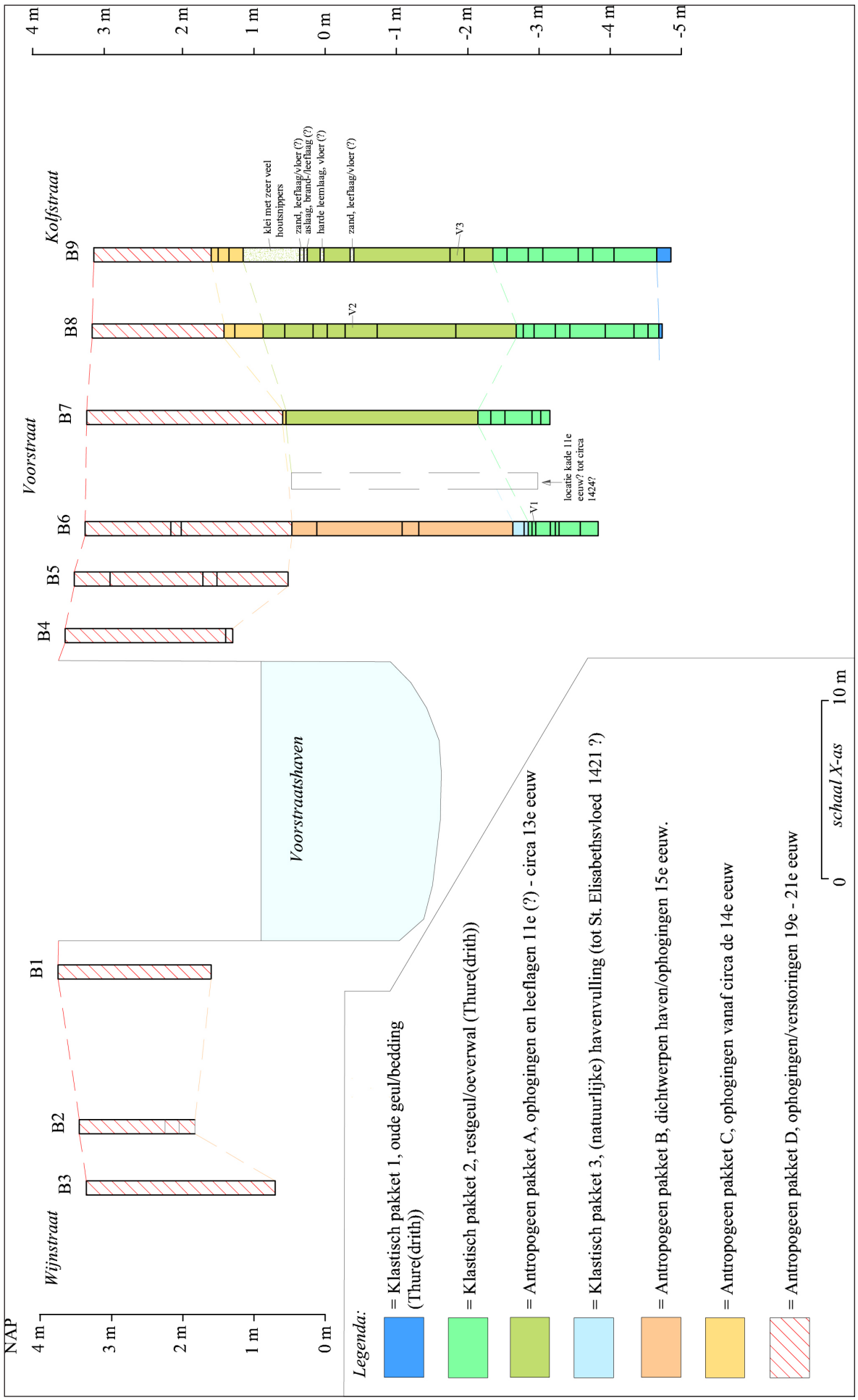

Afb. 9. Een geïnterpreteerd archeo-geologisch bodemprofiel. Voor de locatie van de boringen, zie afb. 7.

Klastisch pakket 1
Het diepst aangetroffen bodempakket bestaat uit matig grof, lichtgrijs zand met glimmers. Dit pakket is aangetroffen in de boringen 8 en 9 en hiervan is alleen de top waargenomen. De top ligt op circa 4,65 m – NAP (7,9 m – mv). Het is een beddingafzetting van een oudere geul van (vermoedelijk) de rivier de Thure(drith). Klastisch pakket 1 behoort tot de Formatie van Echteld en zal dateren uit de periode vóór de Vroege Middeleeuwen.

Klastisch pakket 2
Op de oude beddingafzetting is een pakket restgeul- en oeverafzettingen van de Thure(drith) aanwezig. Dit bestaat uit een wisselend pakket van lagen lichtgrijs tot bruine, siltige, licht tot zeer venige klei met (wortel)hout- en rietresten en enkele mineraalarme tot kleiige veenlagen. De afzetting is aangetroffen in de boringen 6-9 en de top ligt tussen 2,85 m – NAP (B6) en 2,14 m – NAP (B7). Het pakket heeft een dikte van maximaal 230 cm (B9).
In boring 6 is in de top van de afzetting, op 6,3 m – mv, een brokje roodbakkend keramisch materiaal gevonden, mogelijk een stukje bouwmateriaal.[8] Het kan dateren uit de periode Romeinse Tijd tot Middeleeuwen.
Klastisch pakket 2 behoort tot de Formatie van Echteld en dateert hoofdzakelijk uit de periode van vóór de Vroege Middeleeuwen. De top van de afzettingen die het dichtst bij de jongste geulfase zijn afgezet (B6), kunnen nog dateren uit de periode van de oudste (middeleeuwse) bewoning, circa 11e – 13e eeuw.

Antropogeen pakket A
Dit is een door mensen opgebracht, homogeen pakket bruine, venige klei. Hierin zijn enkele hout- riet- en veenresten aanwezig, maar ook leembrokjes en keramiek.
Het pakket is aangetroffen in de boringen 7-9 en de top ligt tussen 0,54 m NAP (2,78 m – mv, B7) en 1,14 m NAP (2,1 m – mv, B9). De afzetting heeft een gemiddelde dikte van 325 cm. Antropogeen pakket A is vermoedelijk in één worp opgebracht en kan geïnterpreteerd worden als een dijk- of woonheuvellichaam. Op verschillende niveaus is keramiek gevonden. In boring 8 zijn in de laag tussen 3,55 en 4 m – mv een scherf proto- of bijna- steengoed en een fragment witbakkend aardewerk met loodglazuur gevonden. Deze dateren uit de periode rond het einde van de 13e eeuw.[9]
In boring 9 is in één van de onderste lagen van het pakket, op 5 m – mv, een fragment Pingsdorf aardewerk gevonden. Dit kan gedateerd worden in de periode vóór circa 1200.[10] In boring 9 zijn tussen 2,10 en 3,6 m – mv verschillende lagen in het pakket aanwezig die geïnterpreteerd kunnen worden als vloerniveaus en leeflagen. Vermoedelijk is hier sprake van een huisplaats van vóór 1300. Het gaat om dunne lagen (ca. 5 cm) zand, harde leem en as en een pakket klei van 80 cm dik met zeer veel houtsnippers (afb. 9, bijlage 1).

Klastisch pakket 3
In boring 6 is op de natuurlijke restgeul- en oeverwalafzetting (klastisch pakket 2) vermoedelijk een restant van de havenvulling aanwezig. Hier is sprake van een schuine insnijding in het onderliggende pakket. Het diepste niveau bestaat uit een donkerbruine, zeer humeuze kleilaag van 6 cm dik met houtresten. Hierop ligt een 16 cm dikke laag lichtgrijze, zeer zandige klei met daarin een fragment van een kokkel. De afzetting is vergelijkbaar met het zogenoemde Merwededek dat voornamelijk in het gebied buiten de historische binnenstad wordt aangetroffen. Het gaat daarbij om een afzetting die geassocieerd wordt met de St. Elisabethsvloed en het daarop volgende overstromingsdek, afgezet door het water van het Bergsche Veld. Op deze binnenstadslocatie lijkt sprake te zijn van een havenvulling die gedateerd kan worden in dezelfde periode van de gebeurtenissen rond 1421-1424. Dit zou betekenen dat op de locatie van boring 6 tot deze periode nog sprake was van een watervoerende haven.

Antropogeen pakket B
In boring 6 is op het bovengenoemd klastisch pakket 3 een opgebracht pakket grond aanwezig dat bestaat uit verschillende lagen rommelige, siltige klei met veenbrokjes, houtresten, zandvlokken en relatief veel door menselijk handelen veroorzaakt (antropogeen) afval, waaronder

8 Vondstnummer 1.
9 Vondstnummer 2. Het loodglazuur op de buitenwand van de scherf witbakkend aardewerk is relatief dik en schoon en lijkt eerder te passen in de periode ná circa 1400. De datering is onduidelijk.
10 Vondstnummer 3 is een randfragment Pingsdorf aardewerk met rode verf.

mest, een kiezel, een leersnipper, fragmentjes baksteenpuin, mosselschelp (Mytilus edulis), hazelnoot en een (vermoedelijke) perzikpit.
De laag hierboven bestaat uit donkerbruine tot zwarte, zeer humeuze, siltige klei met veenbrokjes en een fragment van een zoetwatermossel. De totale dikte van de afzetting is 310 cm. Het pakket is mogelijk het resultaat van het gefaseerde dichtwerpen van de haven, vermoedelijk vanaf de periode direct ná de overstromingen van de St. Elisabethsvloed. De sluitdatum voor dit pakket ligt mogelijk in de 19e eeuw.

Antropogeen pakket C
In de boringen 7, 8 en 9 zijn op de oudere, antropogene afzettingen nog vermoedelijk jongere ophogingen aanwezig die dateren uit de periode vanaf circa de 14e eeuw. Deze afzettingen bestaan uit (licht)grijze siltige, zandige klei met mosselschelp, mest en fragmentjes baksteen. De afzettingen hebben hier (nog) een maximale dikte van 55 cm, maar duidelijk is dat het merendeel van de jongere ophogingspakketten hier is opgeruimd bij de aanleg van riool, kabels en leidingen.

Antropogeen pakket D
Het bovenste grondpakket bestaat uit scherp, geelgrijs zand dat is aangebracht als bed voor riool, kabels & leidingen en de fundering van de overkluizing van de Voorstraatshaven bij de aanleg van het Scheffersplein. In alle boringen (1-3) ten noorden van de Voorstraatshaven was op grotere diepte sprake van een ondoordringbare laag van waarschijnlijk beton. Deze reikte tot een diepte tussen 1,6 en 2,65 m – mv.
In de boringen 4 en 5, aan de Voorstraatzijde, was op een diepte tussen 2,35 en 3 m – mv eveneens sprake van een ondoordringbare laag, vermoedelijk bestaande uit baksteen. Het kan hier gaan om funderingen van de huizen die hier hebben gestaan of om jongere maaiveldverhardingen. De 20e –eeuwse bodemverstoringen in de Voorstraat en Kolfstraat reikten tot een diepte tussen 2,9 en 1,65 m – mv (gemiddeld 213 cm).

5.2.2 Archeologie
Uit de oudste periode van bewoning (tussen circa de 11 en de 13e eeuw) en de 18e-19e eeuw, zijn sporen aangetroffen (afb. 11)
De oudste bewoningsresten betreffen het ophogingspakket dat aanwezig is op de natuurlijke restgeul- en oeverwalafzettingen van de Thure(drith). Het pakket lijkt hier in één korte fase te zijn opgebracht. De keramiek die in het pakket aanwezig is, is echter te dateren in een breder tijdsbestek, tussen circa de 11e eeuw en eind 13e eeuw. In de top van de afzettingen in boring 9 zijn aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van een huisplaats uit de periode vóór circa 1300. Het gaat om dunne lagen (ca. 5 cm) zand, harde leem en as en een pakket klei met een dikte van 80 cm met zeer veel houtsnippers, op een diepte tussen 2,10 m en 3,6 m – mv (tussen 1,14 m + NAP en 0,35 m – NAP).

Tenslotte is in de kabelsleuf nog een kademuur (S1) en een waterput (S2) uit de 18e – begin 19e eeuw gevonden (afb. 10 en 11). De kademuurfase op deze locatie kan dateren vanaf (mogelijk) de 15e eeuw. De jongste waargenomen fase van de kademuur bestaat uit gele ijsselsteen en zal dateren uit de 19e en 20e eeuw.
De waterput was gemaakt van gele baksteen met een formaat van 16x8x4 cm en zal dateren uit de periode direct voor de aanleg van het Scheffersplein, in het midden van de 19e eeuw. Dit was waarschijnlijk een openbare waterput die gebruikt kon worden door de handelaren en bezoekers van de markt die hier in deze periode nog gehouden werd.

Afb. 10. Kademuur S1 en waterput S2 uit de 18e tot begin 19e eeuw aan de zuidzijde van de Voorstraatshaven, gezien in de richting van de Voorstraatshaven. De gaten in de kademuur zijn gemaakt voor de nieuwe kabels.

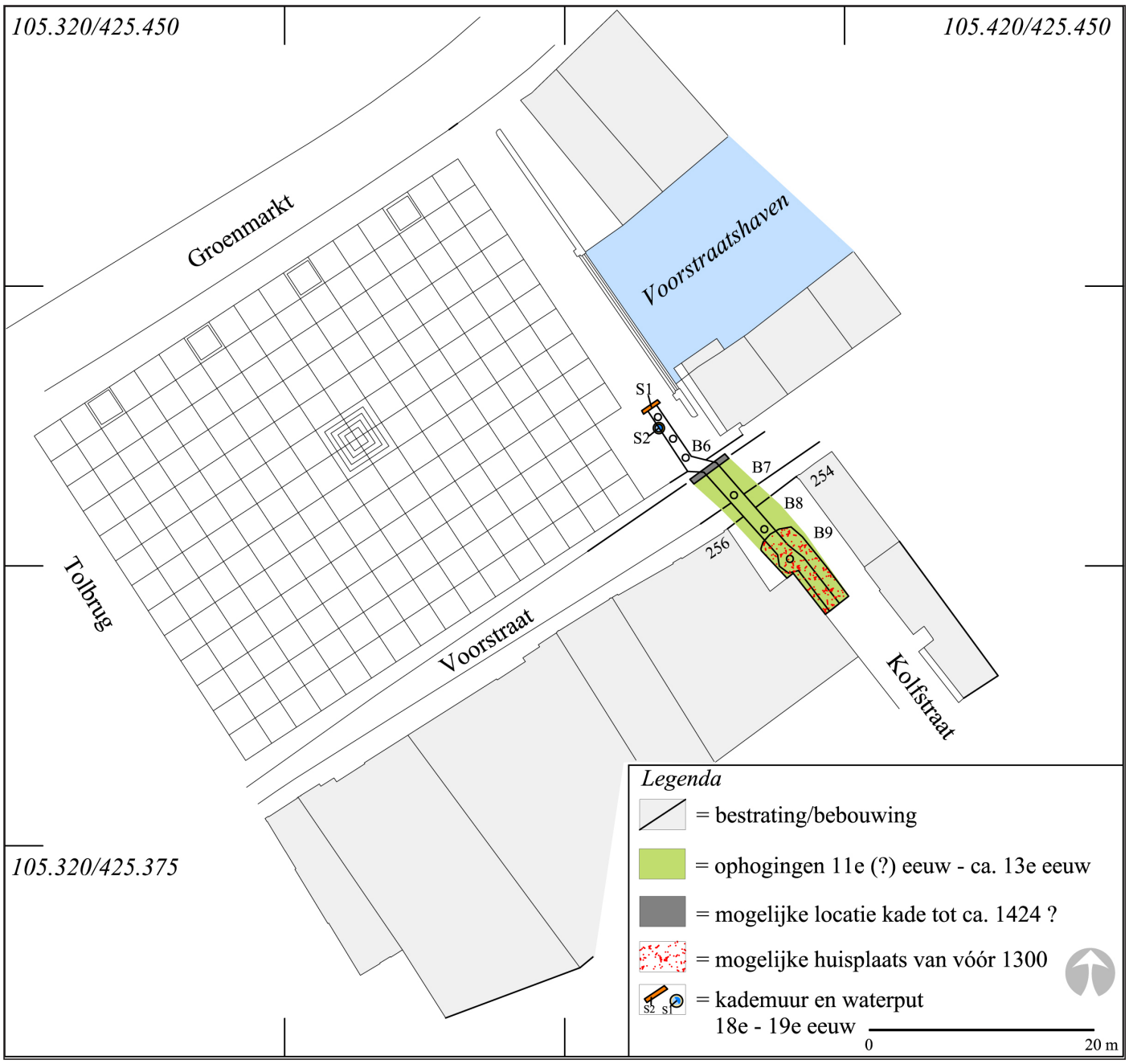

Afb. 11. Overzicht van de bewoningssporen. Hierop zijn de ophogingen uit de oudste bewoningsperiode te zien, de mogelijke locatie van de oudste kade en een huisplaats uit de periode vóór circa 1300. Ook de locatie van de huidige kademuur en een waterput uit de 18e-19e eeuw zijn hierop aangegeven.

6. Conclusies

Tussen 29 augustus en 4 september 2013 is op de locatie Scheffersplein / hoek Voorstraat-Kolfstraat te Dordrecht een archeologisch onderzoek uitgevoerd. Ten aanzien van de geformuleerde vraagstellingen kan het volgende worden geconcludeerd:

1. Hoe is de bodemopbouw in het onderzoeksgebied? Wat is de dikte van het ophogingspakket (de dijken) onder de Wijnstraat en Voorstraat? Is er een fasering te onderscheiden en wat zij hiervan de mogelijke dateringen? Is het mogelijk de breedte van de middeleeuwse Thure(drith) te bepalen?

2. Zijn er (nog) bewoningssporen in de ondergrond aanwezig? Zo ja, wat is de aard en datering van deze resten? Komen de veldgegevens overeen met historische informatie op kaarten en geschreven bronnen?

Alleen aan de Voorstraatzijde kon de bodemopbouw tot in de natuurlijke afzettingen worden gedocumenteerd. Het diepere bodempakket bestaat hier uit natuurlijke afzettingen van de vermoedelijke rivier de Thure(drith). Op circa 8 m – maaiveld is sprake van een oude geulafzetting. Hierop zijn restgeul- en oeverwalafzettingen aanwezig met een maximale dikte van 230 cm. Hierop is, onder de Voorstraat en Kolfstraat, een door mensen opgeworpen pakket grond aanwezig met een dikte van circa 325 cm. Hierin zijn scherven keramiek aanwezig die te dateren zijn tussen de 11e eeuw en het einde van de 13e eeuw. Waarschijnlijk gaat het om een dijk- of woonheuvellichaam met in de top onder de Kolfstraat een mogelijke huisplaats uit de periode vóór circa 1300. Dit dijk- of woonheuvellichaam is aanwezig tussen 2,10 m en 3,6 m – mv (tussen 1,14 m + NAP en 0,35 m – NAP). Hierop zijn jongere ophogingspakketten aanwezig, waarvan de bovenste niveaus geheel zijn vergraven in de 19e - 21e eeuw.
Aangezien de diepere bodemopbouw aan de noordzijde van de Voorstraatshaven niet bepaald kon worden, is het niet mogelijk de breedte van de middeleeuwse Thure(drith) te bepalen.
Aan de Voorstraatzijde zijn aanwijzingen gevonden dat de rivier/haven in de oudste fase van bewoning waarschijnlijk breder was. De grens van het water lag ongeveer op de locatie van de huidige noordelijke grens van de bestrating van de Voorstraat. Hier zal zich de oudste kadebeschoeiing moeten bevinden, aangezien ten noorden hiervan natuurlijke riviervullingen aanwezig zijn, waaronder een afzetting die mogelijk geassocieerd kan worden met de St. Elisabethsvloeden van 1421-1424.
Hierop liggen afzettingen die waarschijnlijk het resultaat zijn van het (gefaseerd) dichtwerpen van dit deel van de haven. Dit zal vermoedelijk gedurende de 15e eeuw zijn gebeurd.

Ten slotte zijn nog een 18e- 19e –eeuwse kademuur en een waterput gevonden. Dit zal een openbare waterput zijn geweest die op zuidelijke kade van de Voorstraatshaven stond. Het gebied was gedurende deze periode in gebruik als locatie voor de markt.

De ligging en ouderdom van de huizen zoals die op historische kaarten staan aangegeven, konden niet worden onderzocht. Dit komt doordat het bovenste grondpakket waarin de funderingen aanwezig moesten zijn, door recente graafwerkzaamheden (aanleg van het Scheffersplein en latere kabels en leidingen), was verstoord. De gemiddelde bodemverstoring reikte in het onderzoeksgebied tot 213 cm beneden het straatniveau.

Voor vragen over dit rapport kan contact worden opgenomen met dhr. M.C. Dorst, senior archeoloog, afdeling Ruimtelijke Realisatie van de gemeente Dordrecht, tel. (078) 770 4904.

Literatuur

Baarsel, M. van, 1992: *Van Aardappelmarkt tot Zwijndrechts veerhoofd: de straatnamen van de historische binnenstad van Dordrecht*. Hilversum.

Dorst, M.C., 2011: Graven naar de Graaf… Archeologisch onderzoek naar het laatmiddeleeuwse, grafelijke leen Leeuwenburg/Mijnsherenherberg aan de Voorstraat 244. Gemeente Dordrecht. In: *Dordrecht Ondergronds 5.*

Dorst, M.C., 2013: Gemeente Dordrecht, Voorstraat 252-254, Woerdenbach. Een archeologisch en bouwhistorisch onderzoek naar de middeleeuwse en postmiddeleeuwse bewoningsgeschiedenis. In: *Dordrecht Ondergronds 36*.

Begrippen en afkortingen

antropogeen	Door mensen gemaakt/gedaan/uitgevoerd, i.i.t. natuurlijk
Bergsche Veld	Zoetwatergetijdengebied ten zuiden van de stad Dordrecht, ontstaan na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (verwijst naar Geertruidenberg, later Biesbosch genoemd).
brakwaterkokkel	Gidsfossiel voor de afzettingen van de Sint Elisabethsvloed 1421, zeker als deze tweekleppig en in levenshouding wordt aangetroffen. Het gaat om de tweekleppige *Cerastoderma glaucum*.
detritus	Substantie bestaande uit organische resten van planten en dieren.
Formatie van Echteld	Afzettingen vanuit rivier
Formatie van Nieuwkoop	Veenpakket (Hollandveen Laagpakket)
Formatie van Naaldwijk	Afzettingen vanuit zee
Grote Waard	De Grote of Hollandsche Waard was een landbouwgebied in Holland, aan de grens met Brabant. De waard ontstond in de 13e eeuw, na afdamming van de Maas bij Heusden en Maasdam en het aanleggen van een ringdijk. De Grote Waard omvatte de gebieden die tegenwoordig bekend staan als het Land van Heusden en Altena, het Eiland van Dordrecht, het oostelijk deel van de Hoeksche Waard en een stukje Noord-Brabant, ongeveer van Heusden tot Moerdijk.
hil/werf/terp	Woonheuvel of kunstmatige door mensen opgeworpen verhoging in het landschap, i.t.t. donk
indicator	Aanwijzing/vondst/voorwerp/object/spoor
inversierug	Oeverwallen en kreekbeddingen klonken gedurende de middeleeuwse ontginningen door hun grovere materiaal minder in dan de slappe, fijne klei ertussen, waardoor ze nu nog als ruggen in het landschap herkenbaar zijn. Deze 'omkering' in het landschap (oorspronkelijk een geul, nu een rug) wordt ook wel inversie (inversieruggen) genoemd.
klastisch	Verweerde/geërodeerde fragmenten van gesteente die zijn afgezet door water en wind
Merwededek	Gelaagd pakket klei-en zandafzettingen vanuit de rivier de Merwede, na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (Formatie van Echteld). Specifiek voor het Eiland van Dordrecht.
Sint Elisabethsvloed	Stormvloed waarbij de zeedijk van de Grote Waard bij het dorp Wieldrecht doorbrak en de Grote Waard verdronk, 18-19 november 1421.
AMK	Archeologische Monumenten Kaart
ARCHIS	Archeologisch Informatie Systeem
AWN	Archeologische Werkgemeenschap Nederland
CHA	Cultuur Historische Atlas, provincie Zuid Holland
IKAW	Indicatieve kaart Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
Mv	Maaiveld (loopoppervlak)
NAP	Normaal Amsterdam Peil (hoogtemaat)
NEN	Nederlandse Norm
PvA	Plan van Aanpak
PvE	Programma van Eisen
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Bijlage 1: Boorgegevens

Boornr.	laaggrens (cm - mv)	aard bovengrens	kleur	grondsoort	bijmenging	bijmenging overig	inhoud	lithogen. Interpret.	Formatie
1	0		geel	zand				antropogeen. ophoging, zandbed overkluizing	
einde boring	215	antropogeen						gestaakt op ondoordringbare laag, wrsch beton	
2	0		geel	zand			bouwpuin	antropogeen. ophoging, zandbed overkluizing	
	120	antropogeen	grijs	klei	zand 4		bouwpuin	antropogeen. ophoging, zandbed overkluizing	
	140	antropogeen	rood	zand			bouwpuin	antropogeen. ophoging, zandbed overkluizing	
einde boring	162	antropogeen						gestaakt op ondoordringbare laag, wrsch beton	
3	0		geel	zand			bouwpuin	antropogeen. ophoging, zandbed overkluizing	
einde boring	265	antropogeen						gestaakt op ondoordringbare laag, wrsch beton	
4	0		geel					antropogeen. ophoging, zandbed overkluizing	
	225	antropogeen	donkerbruin/zwart	zand	klei1		bouwpuin	antropogeen. ophoging, recent verstoord?	
einde boring	235	antropogeen						gestaakt op ondoordringbare laag, wrsch baksteen	
5	0		geel	zand				antropogeen. ophoging, zandbed overkluizing	
	50	antropogeen	zwart	klei	zand4		verbrand puin	brandlaag/ophoging	
	180	antropogeen	geel	zand				antropogeen. Ophoging, recent?	
	200	antropogeen	lichtbruin	zand	klei2		bouwpuin	antropogeen ophoging of slooplaag	
einde boring	300	antropogeen						gestaakt op ondoordringbare laag, wrsch baksteen	
6	0		geelbruin	zand			bouwpuin	straat/rioolbed	
	120	antropogeen	donkerbruingrijs	klei	zand4		bouwpuin	verstoorde ophoging	
	135	antropogeen	bruin	zand			bouwpuin	ophoging	
	290	antropogeen	bruin	klei	zand4		veel bouwpuin	slooplaag?	
	325	antropogeen	donkerbruin/zwart	klei	silt2	humus4	veenbrok, houtrest, schelp zoetwatermossel	rommelig, ophoging/havenvulling?	
	445	antropogeen?	grijs	klei	silt4	humusvlekken	baksteenpuin, houtrest, veenbrok, zandvlok, zoutwatermossel, hazelnoot, perzik?pit	ophoging/havenvulling?	
	468	antropogeen?	donkerbruin	klei	silt2		mest, houtrest, leerrest, baksteenpuin, kiezel	ophoging/havenvulling?	
	600	abrupt	grijs	klei	z1	zandlagen	kokkelfragment	Merwededek in haven?	Echteld
	616	erosief	donkerbruin	klei	silt1	humus4	houtrest	natuurlijke vulling geul Thuredrith/haven, snijdt schuin in onderliggende pakket	Echteld
	622	erosief	bruingrijs	klei	silt4	humusvlekken		restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
	627	geleidelijk	bruin	klei	silt1	humus2	keramiek V1	restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
	632	geleidelijk	bruin	klei	silt1	humus4	wortelhout	restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
	653	geleidelijk	lichtgrijs	klei	silt2	humusvlekken		restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
	660	geleidelijk	lichtgrijs	klei	silt1	humus2		restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
	665	geleidelijk	bruin	veen	klei1			restgeul/oeverwal Thuredrith,	Nieuwkoop
	695	geleidelijk	bruin	klei	silt3	humus4		restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
einde boring	720								
7	0		geel	zand				straat/rioolbed	
	245	antropogeen	grijs	klei	silt4		houtrest	ophoging	
	255	antropogeen	grijs	zand				ophoging	

Boornr.	laaggrens (cm - mv)	aard bovengrens	kleur	grondsoort	bijmenging	bijmenging overig	inhoud	lithogen. Interpret.	Formatie
	275	antropogeen	donkergrijs	klei	zand1		houtrest	ophoging	
	280	antropogeen	lichtbruin	klei	silt4	humus1	houtrest, (hutten)leembrok op 3,4 m - mv	ophoging/dijk	
	549	abrupt	bruin	klei	silt1	humus1	wortelhout	restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
	567	geleidelijk	lichtbruingrijs	klei	silt2	humus1	wortelhout	restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
	587	geleidelijk	bruin	veen	klei2		wortelhout	restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
	625	geleidelijk	bruingrijs	klei	silt2		wortelhout	restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
	637	geleidelijk	bruin	veen	klei1			restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
einde boring	650								
8	0		geel	zand			bouwpuin	straat-rioolbed	
	185	antropogeen	bruingrijs	klei	zand1		houtskool, bot, zoutwatermossel, bouwpuin	ophoging	
	200	antropogeen	lichtbruin	klei	silt4		bouwpuin	ophoging	
	240	antropogeen	grijs	klei	zand1	humusvlekken	baksteenpuin	ophoging	
	270	geleidelijk	donkergrijs	klei	silt4	humusvlekken	houtrest	ophoging/dijk	
	310	abrupt	lichtgrijs	klei	silt3	humusvlekken		ophoging/dijk	
	330	abrupt	lichtbruin	klei	silt3	humus2	houtrest	ophoging/dijk	
	355	abrupt	donkerbruin/zwart	klei	silt3	humus4	houtrest, keramiek V2	ophoging/dijk, leeflaag?	
	400	abrupt	lichtbruin	klei	silt2	humus4	molm/veenrest, houtrest, leembrokje	ophoging/dijk	
	510	abrupt	donkerbruin	klei	zand1	humus2	houtrest, keramiekpuntje	ophoging/dijk	
	595	abrupt	donkergrijs	klei	zand1	humus1		restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
	605	geleidelijk	lichtbruin	klei	silt1	humus4	houtrest	restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
	620	geleidelijk	bruin	veen	klei1/mineraalarm			restgeul/oeverwal Thuredrith,	Nieuwkoop
	650	diffuus	lichtbruingrijs	klei	silt1	humusvlekken	houtrest	restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
	670	geleidelijk	bruin	klei	silt2	humus2	houtrest	restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
	720	abrupt	lichtbruingrijs	klei	silt3	humus2	rietrest	restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
	760	diffuus	grijs	klei	silt4			restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
	780	geleidelijk	grijs	klei	zand1	zandlagen		overgang oeverwal naar geul	Echteld
	795	geleidelijk	lichtgrijs	zand	klei4			geul/bedding Thuredrith	Echteld
einde boring	800								
9	0		geel	zand				straat-rioolbed	
	165	antropogeen	lichtgrijs	klei	zand1		zoutwatermossel	ophoging	
	175	antropogeen	bruin	klei	silt4		mest, houtrest	ophoging/ingraving/spoor?	
	190	antropogeen	lichtgrijs	klei	zand1	humusvlekken		ophoging	
	210	antropogeen	zwart	klei	zand1	humus4	zeer veel houtsnippers	ophoging/leeflaag	
	289	antropogeen	lichtgrijs	zand	klei2			vloer?	
	295	antropogeen	grijs	as				aslaag/ brand-/leeflaag?	
	300	antropogeen	zwart	klei	zand1	humus4		ophoging/dijk	
	318	antropogeen	grijs	leem				harde leemlaag, vloer?	
	323	antropogeen	lichtbruingrijs	klei	silt4	humusvlekken	houtrest	ophoging/dijk	
	360	antropogeen	lichtblauwgrijs	zand	klei3			vloer?	
	365	antropogeen	zwart	klei	silt4	humus4	houtrest	zandlensjes in top, ophoging/dijk?	
	500	antropogeen	lichtbruingrijs	klei	silt4	humus1	houtrest, witte vlekjes (verbrand bot?), keramiek V3	ophoging/dijk	
	520	antropogeen	lichtgrijsbruin	klei	silt4	humusvlekken	houtrest, keramiek V4	ophoging/dijk	
	560	abrupt	lichtbruin	klei	silt3	humus2		restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
	580	geleidelijk	bruin	veen	klei3		wortelhout	restgeul/oeverwal Thuredrith,	Nieuwkoop
	610	abrupt	lichtbruingrijs	klei	silt2	humus4		restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
	630	geleidelijk	roodbruin	klei	silt1	humus4	wortelhout	restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
	680	geleidelijk	lichtgrijs	klei	silt4	humusvlekken	wortelhout	restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
	700	abrupt	lichtgrijs	klei	silt4	humusvlekken		restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
	730	diffuus	lichtbruin	klei	silt2	humusvlekken	hout-/rietrest	restgeul/oeverwal Thuredrith,	Echteld
	790	abrupt	lichtgrijs	zand				matig grof met glimmers, geul/bedding Thuredrith	Echteld
einde boring	810								